

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

ARAŞTIRMACININ ADI VE SOYADI	Özlem SİR GAVAZ		
BÖLÜMÜ	Tarih		
SÖZLEŞME TARİHİ	22.02.2018		
BİTİŞ TARİHİ	21.06.2019		
RAPOR NO		RAPOR DÖNEMİ	Sonuç Raporu
AKADEMİK ARAŞTIRMANIN KONUSU: Etnoarkeolojik bir Yaklaşımla Çorum Kültür Tarihinde Hatti-Hitit Etkisi Hitit Devleti’nin başkenti Hattuşa ve önemli yerleşimlerini bünyesinde barındıran Çorum İli ve yöresinde Hititlerden bu yana gözlenen kültürel yoğunluk/süreklilik ve çeşitlenme, kendini çok açık belli etmekte, coğrafyanın sunduğu bu kültürel harmoni, Çorum’u diğer şehirlerden çok daha özel kılmaktadır. Bunun en önemli sebeplerinin başında kuşkusuz Çorum’un tarih öncesi çağlardan günümüze kadar çok farklı uygarlık ve kültüre ev sahipliği yapmış olması gelmektedir. İşte tam da buradan yola çıkarak; Hititçe Metinlerde özellikle dini metinlerde kaydedilen birçok merasim, ritüel, majik ve mitolojik belgelerin incelenmesi ile, günümüz Çorum İli’ni kapsayan coğrafyada, özellikle pilot seçilen kırsal kesimde (Alaca İlçesi ve Boğazkale İlçesi’nde bulunan köyler ve beldeler) araştırmalar başlatılmıştır. Ayrıca kırsal kesimde halkın yaşadığı alanlarda, günlük hayatlarında kullanılan araç gereç ve her türlü maddi unsur, Etnoarkeolojik bir yaklaşımla değerlendirilerek Çorum bölgesinin ilk etnoarkeolojik çalışması da başlatılmıştır.			

Bu formda belirtilen bilgilerin doğrululuğunu uygunluğunu bilgilerinize sunarım.

21/06/2019

Doç.Dr. Özlem SİR GAVAZ

Bu sonuç raporu projenin tüm dönemini kapsamaktadır. **“Etnoarkeolojik bir Yaklaşımla Çorum Kültür Tarihinde Hatti-Hitit Etkisi”** adlı proje kapsamında ilk olarak literatür taraması yapılmış ve şimdiye kadar farklı illerde yapılan benzer çalışma ve örnekler toplanarak bir kısmı baskı bir kısmı da dijital ortamda bir araya getirilmiştir. Konuyla ilişkili literatür taraması, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi (Ankara), İngiliz Arkeoloji Estütüsü

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

Kütüphanesi (Ankara), Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi (Ankara), Japon Anadolu Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi (Kaman), Çorum Müzesi Kütüphanesi (Çorum), Hitit Üniversitesi Merkez Kütüphanesi (Çorum) olmak üzere 6 farklı kütüphane ve Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü (İstanbul), Hethitologie Portal (Mainz/Almanya), Chicago Hittite Dictionary Project (Chicago/ United States), JSTOR (Newyork /United States) 4 online veri tarama merkezinden olmak üzere 10 farklı kütüphaneden yapılmıştır.

Çalışmanın Amaç ve Kapsamı:

Etnoarkeoloji, etnoloji ve arkeoloji terimlerinin birleştirilmesinden oluşan bir terimdir. Arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılan etnografik buluntuların tanımlanma ihtiyacı, etnoarkeolojiyi bir alt disiplin olarak kendinliğinden doğurmuştur. Arkeolojik kalıntıların yorumlanmasında bir yaklaşım olarak da tanımlanabilir.

Etnoarkeoloji, tanımından da anlaşılacağı üzere, hem arkeolojinin konuları hem de etnolojinin konuları üzerinde yoğunlaşır. Arkeolojik kazılarda ele geçirilen materyal buluntularda insan davranışlarının izlerinin bulunabileceğini düşünen etnoarkeologlar, günümüzde hala yaşamakta olan ya da yakın zamana kadar yaşadıkları bilinen ve etnografik açıdan iyi incelenmiş toplulukların, sahip oldukları sosyo-kültürel sistem içindeki davranışlarını yansıtan elementler ile eski kültürler arasında çeşitli analogik yaklaşımlarda bulunurlar ve hipotezlerini desteklemeye çalışırlar.

Özellikle kültürel değişimin çok az ve uzun zamanda gerçekleştiği kırsal toplulukların geleneksel aletlerin üretimi, kullanımı, işlevi, kırsal mimari gelenekleri, meskenlerin nasıl yapıldığı, nasıl terk edildiği ve hatta terk edildikten sonraki aşamaların belgelenmesi etnoarkeolojinin araştırma konuları arasındadır.

İnsanların nasıl örgütlendiklerini, günlük etkinliklerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, toplumdaki hiyerarşik yapıyı ya da cinsiyet ayrımı gibi konuları

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

ele alan sosyal antropoloji verilerinin de eski kültürleri aramak için kullanıldığı arkeoloji çevrelerinde görülmektedir.

Dünyanın çeşitli bölgelerinde yerel kültür tarihini inceleyen araştırmacılar, bilhassa arkeoloji ile uğraşan antropologlar, etnografik örneklerin geçmiş toplumların sosyal yapılarını, kültürel gelişimlerini ve dini inanışlarını araştırmada yardımcı olabileceklerine son yıllarda iyice kanaat getirmişlerdir. Etnografik örneklerin arkeolojide kullanılmasının temel amaçlarından biri, maddi kültürle, bunu yaratan toplumun kültürel, sosyal ve ekonomik yapısı arasındaki bağlantıları daha iyi kavramaktır (Kalkan, 2009: 110)¹

Günümüzün koşulları ile üretilen somut veriler ile geçmişin ruhuna dokunabilmek etnoarkeolojiyle mümkündür çünkü günümüzden geçmişe kurulan en somut köprülerdir. Günümüz verileri derlenerek geçmişe ışık tutacak niteliğe etnoarkeoloji sayesinde bürünebilir. Çünkü değişen çağlarda teknoloji gelişse de insanın çağlar boyu değişmeyen özellikleri vardır. Bu özellikler etnoarkeolojiye yön verir (Armağan, 2018: ii).²

Hazırlanan bu proje her ne kadar “etnoarkeolojik” terimi üzerinden başlıklandırılmış olsa da aslında tam anlamıyla *kültürel süreklilik* üzerine yapılan bir alan araştırmasıdır. Alandan derlenen somut ve somut olmayan kültürel veri bizlere bölgenin yüzyılları aşan kültürel alt yapısını sunmaktadır. Çalışmaya konu edilen dönemlerden bu yana Çorum İli bölgesinde var olan kültürel değer/kod/miras sözlü ve uygulamalı olarak aktarılmış farklı medeniyet çevrelerini aşarak günümüze ulaşmıştır.

Bu aslında kültürün tanımı üzerinden bakıldığında doğal bir süreçtir. Kültür tanımı en temel anlamda dört farklı şekilde kullanılmaktadır. Bilimsel

¹ Kalkan, Aytekin (2009). Etnoarkeolojinin Anadolu’da Uygulanabilirliği, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

² Armağan, Mustafa (2018). Göçebe Topluluklarda İskan ve Terk Stratejisinin Etnoarkeolojik Açından İncelenmesi: Sarıkeçililer Örneği, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

anlamda kültür, uygarlık, beşeri alanda kültür, eğitim, estetik anlamda kültür, güzel sanatlar ve maddi ve biyolojik alanda kültür, üretme, tarım, çoğaltma ve yetiştirme anlamlarını taşımaktadır (Güvenç, 1974: 98). Sosyal bilim çevreleri ise yaklaşık yüzyıldan bu yana, İngiliz Tylor’ın (1971) tanımını büyük ölçüde benimsemiştir. Tylor’a göre; *“Kültür ya da uygarlık, toplumun üyesi olarak, insan türünün öğrendiği, edindiği, bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür”* bu tanım, kültür kuramının ana savını dile getirmektedir. Kültür, öğrenilen, dilde saklanıp korunan, eğitimle yeni kuşaklara aktarılıp aşılana bir muhtevadır (Güvenç, 2013: 54).

Kısacası kültürün en basit ve yalın tanımı, bir toplumun topyekün hayat tarzı, şeklindedir. Daha geniş açıdan ise, insanların biyolojik katılımlarının ötesindeki ihtiyaçları, doyumları ve doyumsuzluklarının yarattığı, şekillendirdiği içerik kazandırdığı ve insanların öğrenme yoluyla edindiği, inşa ettiği maddi ve manevi birimi, değerleri, yönelimleri, duygu ve düşünce dünyaları, sosyal davranışları, teknolojileri ve sanatlarının tamamını ifade eden ve insan tarafından meydana getirilerek başlangıçtan bu yana doğaya eklenmiş yaratmalar, donatmalar bütünüdür. Yani kültür denilince bir toplumun her türlü ihtiyacını karşılayan toplam hayat tarzı anlaşılmaktadır (Çobanoğlu, 2011: 43).

Bu çalışmaya başlarken en temel motivasyon, çağları aşan kültürel sürekliliğin bugün Çorum’da dikkatli bir gözlemci tarafından açıkça görülebileceği yönündeydi. Bu konuda Tahir Alangu’nun Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi’nde vermiş olduğu aşağıdaki ifadeler çalışmanın motivasyonunu güçlendiren ve bu konunun araştırılması gerektiği konusunda ilham veren ifadelerdir: *“Ta ilk çağlardan bu yana sürüp giden uygarlıkların art arda gelen çeşitli kavimlerin bıraktıkları maddi ve manevi kalıntıların üst üste yığılıp karışarak meydana getirdikleri “dibe çöken büyük kültür tortusu” günümüzün Türkiye’sinde yaşayan insanların “Halk Kültürü” adını*

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

verdiğimiz çok yönlü ve renkli yaşama üslubunu ve manevi varlığını meydana getirmektedir. İlkçağ insanların, ancak taş yığınları halinde bize kalan barınaklarının, bugün Orta Anadolu’nun bazı bölgelerinde toprak döşeli damları ile aynı işi görmekte devam ettiğini, dar enli kilim ve kumaş tezgahlarının ötede beride hala çalışıp durduğunu, saban ve boyunduruk başta olmak üzere, çoğu tarım aletlerinin, Anadolu köylüsüne, Anadolu’nun eski çağ uygarlıklarından yadigar kaldığını, özellikle çanak çömlek ve testi gibi pişmiş topraktan eşyaların biçimleri üzerindeki boyalar ve desenlerle birlikte, bölge bölge bütün özellikleriyle Anadolu insanına miras kaldığı görülmektedir. Bugünkü Maraş’ın dağ köylülerinin, külahından ayakkabısına kadar taşıdıkları kıyafetin, aynı bölgede yaşayan Hititlerin taş kabartmalarında bütün çizgileriyle var olduğu bilinmektedir. Kısacası Anadolu’nun bugünkü “Halk Kültürü” ile tarih ve arkeoloji bilimleri arasındaki ilişki ve bağlantılar sayılamayacak kadar fazladır. Türkiye Folkloru’nun en ilgi çekici, en değerli konusu, Anadolu’nun eski çağlar kültürü açısından, karşılaştırmalı bir şekilde tarihle işbirliği yapacak bu yeni yoldur denilebilir.

Anadolu halk kültürünün karşılaştırmalı yoldan araştırılması gereken bir başka yanı da “Manevi Halk Kültürü” dediğimiz alandır. Eski ve yeni çağların büyük kültür köprüsü Anadolu üzerinde, halk edebiyatı, müziği, dansları, özellikle inançları ve genellikle halk biliminin bütün dalları, kat kat ve tabaka tabaka, eski çağ kültürlerinin kalıntılarıyla, bizim Asya’dan taşıyarak getirdiğimiz bağlayıcı ve birleştirici, temsil edici kültürle birleşip kaynaşmıştı. Bütün bu değerlerin bugüne kadar yaşayıp gelen canlı halk kültürü varlığının en ilgi çekici, lakin çok ihmal olunmuş ve kapalı kalmış yanıdır.

Bugünün Anadolusu, bölge bölge halkın kullandığı yapılar, eşyalar, kilim ve halılar, çeşitli kadın ve erkek kostümleri, takılar , bütün bu hayatla bağlanan

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

eşyalar bakımından çok çeşitli ve renkli örneklerle dolup taşan, açıkta ve hayatın içinde sergilenmiş bir “Halk Kültürü Müzesi” gibidir. (Alangu,1983:780).

Proje sonunda elde edilen veriler Alangu’nun işaret ettiği gibi kat kat ve tabaka tabaka bugüne kadar yaşayıp gelen canlı bir Hitit- Hatti etkisinin olduğunu göstermiştir.

Çalışmanın Yöntemi:

Çalışma sürecinde gözlemlenen veriler. Fotoğraf ve video olarak kayıt altına alınmıştır. Bu kapsamda elde edilen görüntülerden birkaçı aşağıda verilmiştir. Proje hazırlanırken izlenen yöntem şu şekildedir. Öncelikle Çorum İli çevresinde **Hatti-Hitit Etkisi’ni** gözlemleyebilmek için iki temel kaynak bulunmaktadır. Bunlardan birisi Hititçe Metinler diğeri ise arkeolojik veri olarak müzde sergilenen kalıntılardır. İlk etapta Hititçe metinler alanın uzmanı tarafından proje konusu bağlamında ele alınmış ve dönemin halk hayatını işaret eden unsurlar özellikle dini metinlerden hareketle ortaya konmuştur. Daha sonra ortaya çıkan kültürel muhteva yine alanın uzmanı tarafından sahada aranmıştır. Metinler haricinde de arkeolojik kalıntıların sergilendiği müze projenin ikinci temel kaynağı konumundadır.

Proje kapsamında literatür taraması sonucu elde edilen yayınlar, proje aratırmacıları ile birlikte gözden geçirilip değerlendirilmiş ve proje süresi boyunca yardımcı olacağı düşüncesi ile arşivlenmiştir.

Projede ele alınacak kültürel değerler, sürekliliğin devamını en net biçimde ortaya koyacak unsurlardan seçilmiştir. Bu kapsamda ele alınan kültürel muhteva şu şekilde sıralanabilir:

1- İNANIŞLAR ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

- Yağmur Duası Ritüeli
- Baharı Karşılama Uygulamaları (Çiğdem Gezme, Nevruz, Hidrellez)

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

- Kültler (Ağaç, Pınar, Dağ/Tepe)
- Kurban Ritüelleri
- Halk İnançları Bağlamında Toplumsal Uygulamalar (Ocak, Yel Bağlama, Bulgur Püskürtme, Bakır Basması, Kurşun Dökme, Dermağ Ocağı (Tükürme), Papuç Sürme, Köpek Yalatma Vs.)
- Nazar/Nazarlık İnancı & Koruyucu nesneler: (Üçgen muska, üzerlik, nazar boncuğu, geyik boynuzu ya da kafası, bazı kutsal taş ya da nesneler çeşitli ritüeller sırasında kullanılan hayvan boynuzları)

2- Törenler

- Mevsimsel Uygulamalar (Koç Katımı, Hasat Şenliği)
- Dini Ritüelistik Hayat

3- Halk Bilgisi, Sanatları ve Günlük Yaşam

- Halk Sanatı Üzerine (Dokumacılıkla İlgili Tüm Malzemeler, Özellikle Metal Ustalarının Kullandığı Kalıp ya da Ayakkabıcılıkta Kullanılan Örs gibi, ya da Dericilikte Kullanılan Malzemeler, ya da Üfleç, Körük gibi)
- Tarım Malzemeleri (Başığı Ayırmak İçin Kullanılan, Buğdayı Dövmek ya da Öğütmek İçin Kullanılan Malzemeler, Bağcılıkta Kullanılan Malzemeler)
- Mutfak Gereçleri (Çanak Çömlek, Ocak, Yayık, Tulum/Tuluk)
- Ağırlık Taşları, Loğ Taşı Gibi Malzemeler
- Araba (Kağrı) Tekerleri ya da Aksamları

Bu içerik bugün uluslararası sözleşmelerle korunan kültürel mirası da karşılamaktadır. UNESCO tarafından 2003 yılında kabul edilen ve 2006 yılında ülkemizde de iç hukukun bir parçası haline gelen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nin 2. Maddesinin tanımlar bölümünde somut olmayan kültürel miras şu şekilde tarif olunmaktadır: “Somut olmayan kültürel miras” toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar,

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar- anlamına gelir.

Sözleşmenin korumayı amaçladığı alanlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- a) Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar;
- b) Gösteri sanatları;
- c) Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler;
- d) Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar;
- e) El sanatları geleneği.

Görüleceği üzere uluslararası sözleşmelerle “korunması” plananan kültürel değerler bu çalışmanın kapsamında yer alan birçok maddeyle uyushmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın “Hititlerde vardı, bakın halen yaşıyor” ifadesiyle sınırlandırılacak bir yaklaşımın ötesine geçerek güncel bilimsel yaklaşımların da bir parçası olduğu ve kültürel mirasın korunması açısından da değerli olduğu dile getirilebilir. Çünkü proje kapsamında ortaya çıkarılan kültürel değerler bugün için yaşamaya ve aktarılmaya devam ettiğinin de bir göstergesidir. Son olarak ifade edilmelidir ki; “Kültürel miras anıtlar ve objelerin koleksiyonu ile sınırlı değildir. Kültürel miras aynı zamanda, atalarımızdan miras aldığımız ve nesilden nesle aktarılan sözlü gelenekler, gösteri sanatları, ritüeller, şöenler, toplumsal uygulamalar, doğa ve evrenle ilgili uygulamalar veya el sanatları üretmek için kullanılan beceriler gibi gelenekleri veya yaşayan ifadeleri de kapsar. Bunlar her ne kadar somut olmasa da – elle tutulabilir nitelikte olmamalarından dolayı – kültürel mirasımızın çok önemli bir parçasını oluştururlar. Bu, somut olmayan mirastır; biz çevremize yanıt olarak uygulamalar ve gelenekler geliştirirken şekillenen ve devamlı olarak yeniden üretilen, mirasın yaşayan bir formudur. Somut olmayan kültürel miras, kültürlerimizle ilişkili olarak bir aidiyet ve kimlik hissi sağlar. Dünya değişirken, modernizasyon ve makinalaşma bu

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

canlı sürecin bir parçasıdır – hatta birçok durumda yaratıcılığı destekleyebilmekte ve teşvik edebilmektelerdir.

Bundan sonraki kısımda alan araştırmasında katılımlı gözlem ve derleme yoluyla elde edilen kültürel bulgular gerek çivi yazılı tabletlerdeki karşılıkları gerekse arkeolojik diğer buluntularla karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

1. İNANIŞLAR ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

Halk inanışları zengin bir içeriğe sahiptir. İnsanların kutsalla olan ilişkisi, evreni ve hayatı algılayışı, bireysel ya da toplumsal ümitleri, beklentileri, kaygı ve korkularını ilgilendiren pek çok inanış halk dindarlığında güncelliğini korumaktadır. Bu bağlamda halk inanış ve uygulamalarında yer alan zengin içerikte; insan yaşamındaki önemli geçiş dönemleri olarak bilinen doğum, evlilik ve ölüm etrafındaki inanış ve uygulamalar yanında insanın tabiatla gördüğü ve kutsalla ilişkilendirdiği kutsal mekanlar, yatırırlar, türbeler, gibi ziyaret yerleri, kutsal nesneler, kutsal zamanlar, kurban, ruh, çeşitli manevi varlıklar, büyü, sihir, tılsım, sayılar, rüya, fal, burçlar, nazar, muska gibi hususlar, sağaltım, ocak ya da halk hekimliği uygulamaları ve çeşitli inanışlar bulunmaktadır (Arık ve Eroğlu, 2017: 14)³

Bu başlıkta proje kapsamında Hitit metinlerinde tespit edilen ve bugün halen yaşamaya devam eden birtakım inanışlar ve ritüeller üzerinde durulacaktır.

Yağmur Duası & Kurban Ritüeli

Yağmur yağdırmak için yapılan törenler ve buna bağlı adetler çok eskilere dayanır. Yağmur yağdırma törenlerinin belli bir zamanı yoktur. Yağmur duasının amacı, yağması geciken yağmurların yağmasını sağlayarak kıtlığı ve kuraklığı önlemektir. Yağmur, tarih öncesi devirlerden bugüne insanlık

³ Arık, Durmuş ve Eroğlu, Ahmet Hikmet (2017). Halk İnanışları El Kitabı, Ankara: Grafiker Yayınları.

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

tarihinde çok önem taşır. Gökten inen bereket olarak nitelenen yağmur, kutsal bir nitelik kazanmıştır. Dolayısıyla yağmur dualarının kökeninde kutsallık yatar. Doğayla barışık olma dileği birtakım ibadetler ve ritlerle tamamlanır. Neticede inanç insana özgü bir fenomendir (Artun, 2009: 304).

Alacahöyük Köyü Yağmur Duası ve Baharı karşılama uygulamaları yerinde gözlem ve kaynak kişilerin dinlenmesi sonucu video ve fotoğraf çekimleri ile kayıt altına alınmış ve benzer uygulamaların Hititlerden önce Anadolü'nün yerli halkı olan Hattiler'den günümüze devam edip etmediği yönünde incelemeler yapılmıştır.

Fotoğraf 1: Alacahöyük, Tekgone Tekkesi, Yağmur Duası sırasında köylülerin ziyareti.

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 2: Alacahöyük, Tekgone Türbesi

Fotoğraf 3: Alacahöyük, Tekgone Tekkesi, Yağmur Duası sırasında köylülerin ziyareti

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 4: Yağmur Duası sonrası yenilecek aşların, duaya katılanlar tarafından hazırlanması.

Fotoğraf 5: Yağmur Duası Ritüelinin Bir Parçası olarak Aşların hazırlanışı.

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 6: Yağmur Duasına başlamadan önce dede ile röportaj yapıp, kayıt altına aldık..

Fotoğraf 7: Yağmur Duası ve cem.

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 8: Yağmur Duası ve Cem töreni

Bu Yağmur duası uygulamalarında, Hititçe çivi yazılı metinlerde geçen yağmur bayramları ve bu bayramlar sırasında yapılan bayram akışı ile yakından benzer uygulama ve inanışlar tespit edilmiştir⁴.

Hititler döneminde gerçekleştirilen önemli bayramlardan biri EZEN *hewaš-* / EZEN *ZU-UN-NU* “Yağmur Bayramı” sırasında yapılan bazı ritüeller günümüzde Çorum’da proje kapsamında gezilen bir çok köyde yapılanlarla benzerlik göstermektedir. Hititçe kelimenin kökü olan, *heu-* “yağmur”, *hewai-/heyawai-* “yağmur yağmak”, anlamına gelmektedir. Yağmur bayramı, günümüzde de olduğu gibi sadece tek bir yerleşim ya da bölgede değil, Hitit Ülkesi’nin çeşitli kült merkezlerinde aksatılmadan yerine getirilmekteydi:

“Ertesi gün kral ve kraliçe Arinna Şehri’nin Güneş Tanrıçası’nı Huranašši Şehrinde kutlar. Saray oğlanlarının başı [adak hayvanını] Zippalanda Şehrine götürür. Orada ilk (olarak) rahipler yerler. Ertesi gün Ankuwa’da halentuwa yapısında büyük toplantı (toplanır.) Ertesi gün kral yağmur bayramını kutlar.” (KBo 10.20 IV 3-19)

⁴ Hititçe metinlerde yağmur duası ve bayramı için bkz. Sir Gavaz, Ö. “Hititlerden Günümüze Yağmur Duası”, Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum sempozyumu (28-30 Nisan 2016), s. 573-585.

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

Yağmur Yağdırma törenleri Hititlerde son derece önemlidir. Çünkü yağmur, toprağın can bulmasının, ülkenin gelişip büyümesinin ve dolayısıyla da insanların hayatlarını idame ettirebilmelerinin yegâne şartıdır (Sir Gavaz, 2016:576 vd.).

Yine proje kapsamında, Boğazkale İlçesi, Evcı Köyünde düzenlenen “Geleneksel Nöbetibaba Yağmur Duası”na katılarak duaya katılan ve Evcı köyü ile birlikte çevre köylerden katılımcılardan oluşan topluluktan seçilen kaynak kişilerle görüşülmüş ve bu uygulmanın tarihçesi ve kültürel devamlılığı incelenmiştir. Evcı Köyü’nde düzenlenen Yağmur Yağdırma Şenliği, bir gün önceden gönüllülerin köyün yakınında bulunan 1650 rakımlı, Aygar Tepesi’ne kurbanlıkları götürmeleri ve hazırlamaları ile başlamaktaydı. Sabahın erken saatlerinden itibaren ise tepeye farklı köylerden gelen halk, kim olduğunu bilinmedikleri ama tepeyi koruduğuna inandıkları için de “Nöbeti Baba” ismini verdikleri türbeyi ziyaret etmekte ve hep birlikte yapılan duanın ardından önceden hazırlanmış aşıları bolluk ve bereketi dileyerek yemektedirler.

Hititlerde de dağ ve tepeler, yağmur bayramlarının kutlandığı, tanrıların kutsandığı önemli kült merkezleridir. “Zaliyanu Dağı hepsinin arasında birincidir. O Nerik Kenti’ne yağmur getirince” (KBo 3.7 öy. II 21vd.) Bu metin yeri; Nerik Kenti’nin yağmur bayramının Zaliyanu Dağı’nda kutlandığına işaret etmektedir.

Fotoğraf 9: Evcı Köyü Kaynak kişi: Emekli Öğretmen Hamdi Alkır.

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

Fotoğraf 10: Nöbeti Baba Türbesi, yağmur duası sırasında, Evci Köyü

Hem derlenen görsel ve yazılı bilgiler hem de tabletlerden elde edilen bilgiler ışığında bugün “yağmur duası” olarak nitelenen ritüelistik uygulamanın temelini oldukça köklü olduğu görülmektedir. Bugün tespit edilen uygulamanın aşamalarının da geçmiş zamanlarda oluşturulmaya başlandığı medeniyet ve kültür çevrelerinden etkilense de Anadolu’nun birçok yerinde benzer özelliklerde devam ettiği bilinmektedir. Günümüzde her ritüelistik uygulama bugün temeli bilinmemekte “ne için yapıldığı” bilinmeden sadece uygulama kısmı üzerinden yaşamayı sürdürmektedir. Ancak “yağmur duası” ritüeli derin kökleri ve geleceğe uzanan kollarıyla büyük bir ağaç gibi yaşamaya devam etmektedir.

Ağaç Kültü:

Yerli ve yabancı sözlüklerin “tapım, tapınma, din, ibadet, dini tören, ayin anlamlarını verdikleri kült, atalar kültü, tabiat kültü, ağaç kültü, su kültü örneklerinden de anlaşılacağı üzere, doğrudan inanç ve ritüellere bağlı bağlantılı bir terimdir. (Aça & Yolcu, 2016: 430). Kült terimi, özellikle de Türk kültürü, inanç sistemi ve mitolojisi söz konusu olduğunda doğrudan “tapınılan nesneleri” çağırıştırmamaktadır. Ağaç kültü de bu sistemin önemli bir parçasıdır.

Anadolu’da kendisine kutsallık atfedilen ağaçlar genellikle daha çok karaağaç, iğde, ardıç, alıç, çalı, dağdağan, pelit vb. yer alır. Bu ağaçların kutsal sayılması onlarla ilgili bazı yasakları da beraberinde getirir. Halk inanışlarında ağaçla ilgili davranışlar arasında; niyet ve adak maksadıyla ağaca iplik, kurdele ya da bez bağlama, çivi veya nal çakma, ağaç etrafında dönme, ağacı kucaklama,

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

ağaca seslenme, ağaç üzerine taş atarak niyet tuttma, ağaç kabuklarından muska ya da nazarlık yapma, ağaç çevresinde kurban kesme gibi uygulamalara rastlanır (Arık, 2017: 78).

Proje kapsamında yapılan alan çalışmasında hemen her mahalde ağaç ve ağaca ilişkin bir takım inanışlar ve buna bağlı olarak oluşturulan ritüellerin olduğu gözlemlenmiştir. Aşağıda örneği verilen fotoğraflardan ikisi doğrudan yağmur duası ritüeli ile bağlantılıdır.

Fotoğraf 10: Ağaç Kültünün bir örneği

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 11: Tekke yanında bulunan halk tarafından kutsal atfedilen ağaç, ağacın gövdesinde bulunan delikten geçildiğinde dileklerinin kabul olacağına inanıyorlar. (Alacahöyük, Tekgone tepesi)

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 12: İlk derleme gezisinden ağaç kültürünün bir örneği (Alacahöyük)

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 13: Çorum bölgesinde ağaç kültürüne yönelik örnekler sadece Alaca ile sınırlı değildir. Çorum'un hemen her köyünde ağaç ve ağaç kültürüne ait örneklerle rastlanabilir. Bu örnek eskiadı Araphacı olan “Güvenli Köyü”nden.

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 14: Ağaç kültüyle çoğu zaman bir türbe bağlantısı ile karşılmaktadır. Böylelikle “Atalar Kültü” ile “Ağaç Kültü” birlikte yaşamaktadır. Örnek Seyfe Köyü Kırklar Türbesinden.

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 14: Halk inançları kapsamında birçok kült bir önceki fotoğrafta olduğu gibi içiçe geçmiştir. Bu örnek de Ömerbey Köyü “Çam Değirmeni” Türbesi’nden. Fotoğrafta dikkat çeken unsur herhangi bir istek, dilek, umut iştiağıyla çaputlar yatırdan tavana uzanan direğe bağlanmıştır. (Türbe şu anda yenilenmiştir. Görsel eski derleme gezilerinden alınmıştır)

Hititçe bir metinde, kral, yeni bir saray inşa edeceği zaman gerekli keresteyi ormandan sağlayabilmek için bizzat ormanın kendisinden ve Ormanın Koruyucu Tanrılarından izin almaktadır: *“Şimdi ben babam Fırtına Tanrısını öveceğim ve ben kral, Fırtına Tanrısı’ndan yağmurların büyütüp geliştirdiği o kerestelerden isteyeceğim: Ey gökyüzünün altında yeşeren ağaçlar, aslan ve kaplanlar hep sizin altınızda uyurlar, ayılar hep size tırmanırlar. Babam Fırtına Tanrısı kötülüğü sizden hep uzaklaştırdı. Sığır sürüleri hep sizin altınızda otladı. Şimdi ben kral Labarna, size sığındım ve tahtı dost bildim. Sen (taht) ben kralın dostu değil misin? Sen bana o ağacı ver ki ben onu keseyim.”* (KUB 29.1 öy. 5-vd.; Tercüme ve yorum için bkz. Savaş, 2002: 130.)

KBo 19.162 ay. 11’-13’ de *“Birinci tablet bitti: Eğer [...] ağaç büyüyorsa ve Zilipuriyala adamı [bu] sözü Hattice [söylüyorsa]”* sözünden; ağacın büyümesi ile

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

devletin büyümesi ve bekâsı ya da bolluk ve bereketin artması ifade edilmektedir. Hattice söylenmesi de ağaç kültünün Hatti kökenli olduğuna veya Hattiler zamanından itibaren böyle bir kültür varlığına işaret etmektedir (Karasu, 1986: 185). Âşıkpaşazâde tarafından yorumlanan ve Osman Gazi’ye atfedilen saltanat rüyasına göre, Osmangazi, uykusunda Şeyh Edebali’yi görür ve Şeyhin koynundan bir ay doğar ve Osman Gazi’nin koynuna girer ve onun göbeğinden bir ağaç biter. Aynı rüyanın Ertuğrul Gazi’ye atfedilmiş bir yorumu da vardır. Göbekten çıkan ağaç motifi, hanedanın ve hükümdarlığın meşruluğunu göstermekte, Osman Gazi’ye ve nesline müjdelenen devlete ve onun bekâsına işaret etmektedir (Çetin, 2012: 31,36). Hitit Kralları’nın da ağacı kutsallaştırmaları, ağaca olan saygı ve hürmetleri, devletin devamı ve ülkenin refah içinde yönetilmesi ile yakından ilişkilidir (Sir Gavaz, 2016:474vd.). Bu inanış, günümüzde Anadolu’da ağacın kutsal sayılması inanışı ile doğrudan bağlantılıdır. Ayrıca proje kapsamında gezilen köylerde özellikle türbe çevrelerindeki ağaçların kesilmesinin günah olduğu inanışı da yukarıda Hititlerin bir ağaç kesmeden önce “Ormanın Koruyucu Tanrısı’ndan” izin istenmesi inanışı ile de benzerlik göstermektedir. Tüm bu Anadolu halk inanışlarının temelinde arkaik bir takım uygulamaların izleri bulunmaktadır.

Hititçe belgelerde karşımıza çıkan diğer önemli bir ağaç motifi de ^{GIŠ}eia ağacıdır. Daima yeşil kalan, çam cinsinden bir ağaç olduğu araştırmacılar tarafından kabul gören (Brandenstein, 1939: 75.; Hoffner, 1967: 80.; Ertem, 1987:111) bu bitkinin yer aldığı bazı sahneler ilgi çekicidir: “LABGA ekmeğini, parçalar ve şöy[le söyler.] Şidduwa dağı! sen bak! Bu ^{GIŠ}eia ağacını süslemek için götüreceğiz.” (KUB 12.19 ay.III 18-21.; Ertem, 1987: 113).

Yine Tanrı Telepinu’nun kaybolmasını konu alan mitosta ^{GIŠ}eia ağacı şu şekilde geçmektedir: “Telepinu krala önem verdi. Telepinu’nun önünde eia ağacı durur. Eia ağacından (bir) koyun tulumu sarkar. İçinde koyunun yağı durur, sonra içinde Tahıl Tanrısı GİR (ve) şarap durur, sonra içinde sığır (ve) koyun durur, sonra içinde uzun yıllar (ve) nesiller durur.” (KUB 17.10 ay? 27-31). Görüldüğü gibi eia-ağacı kültü Hitit inanç dünyasında önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle ağacın süslenmesi ve bazı önemli ritüeller sırasında üzerine kutsal nesnelerin asılması oldukça ilgi çekici ayrıntılar arasındadır.

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

Hititlerden günümüze devam eden kutsal taş kültü:

Hititçe metinlerden, tanrıların ve tanrıçaların heykel, güneş kursu ve onları simgeleyen hayvanların yanı sıra *huwaši* taşları (kutsal taş) (De Martino, 2013: 410.) ile de temsil edildikleri bilinmektedir:

“Kral Fırtına Tanrısı’nın huwaši taşına gider ve (onun) huwaši taşına reverans yapar. Hokkabaz söyler, kita rahibi bağırır.” (KUB 2.3 II34-34; Ardzinba, 2010: 246.)

Boğazkale/Hattuša’da panteonun en başında bulunan Fırtına Tanrısı ve Arinna’nın Güneş Tanıçası çiftine ait olduğu bilinen I. Nolu tapınakta bulunan yeşil taşın işlevi ile ilgili maalesef net bir görüş bulunmamaktadır. Günümüzde rehberler tarafından dilek taşı olarak yorumlanan bu taş, muhtemelen Hititler döneminde mabette yapılan ritüellerde etkin bir rol oynamaktadır. Bir sunak taşı olarak da yorumlanan bu yeşil taş, tanrı heykelinin koyulduğu ya da seremoniler sırasında tanrılar için sunulan adakların yerleştirildiği kutsal bir işleve sahip olabilir. Diğer taraftan günümüzde Sefye Köyü’nde Kırklar Türbesi içinde bulunan ve çevresi yeşil olduğu için köy sakinleri tarafından yeşil taş olarak bilinen taş, oldukça ilginçtir. Her iki taşın da en önemli benzerliği kutsal mekanlar içinde yer alıyor olmaları ve günümüzde dilek taşı işlevi ile kullanılıyor olmasıdır.

Fotoğraf 15: Hattuša, I. Nolu Tapınak, yeşil taş

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 15: Seyfe Köyü, Kırklar Türbesi, yeşil taş

Fotoğraf 15: Doğaya atfedilen değer/kutsiyet her fırsatta ortaya çıkmaktadır. Burada da yan tarafları ayakta ancak tepe kısmı yıkılmış taş geçit görülmektedir. İnanca göre bu geçitten geçerek türbeye adım atanlar günahlarından da arınmaktadır. Ömerbey Köyü “Çam Değirmeni” Türbesi’nden.

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

2- HALK İNANÇLARI BAĞLAMINDA TOPLUMSAL UYGULAMALAR

Hititli Şifacılarından Koca Karı İlaçlarına Geçişte El Verme ve Ocak Geleneği

Halk hekimliğine yönelik uygulamalar insanlık tarihine ait en erken devirlere kadar uzanmaktadır. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren halk hekimliği bağlamında yapılan tedavi yöntemleri ortaya çıkmıştır denilebilir. Halk hekimliğinde hastalık algısının çokluğuna paralel olarak tedavi yöntemleri ve araçları da çeşitlilik gösterir. Hatta çoğu defa bir hastalık için birden çok tedavi yöntemi uygulanır. Bu tedavi yöntemleri arasında çoğunlukla geleneksel ilaçlar olarak “kocakarı ilaçları” dinsel olark “okuma” ve “bazı yiyecek ve içeceklerin tüketilmesi” mekana bağlı olarak “türbe/yatır ziyareti”, “şifalı olduğuna inanılan pınardan su içme”, “deliki taştan geçme” büyüsel ve sihirsel olarak “muska yapma” ve kurumsal olarak da “ocaklara müracaat etme” yer alır (Kılıç, 2017: 313).

Kökleri geleneksel Türk dinindeki kamlık/şamanlık uygulamalarına dayanan ve halk hekimliğinin önemli bir unsuru olan “ocak”, belli bir hastalığı çeşitli yöntemlerle tedavi etme gücüne sahip olduğuna inanılan ailelere verilen isimdir. Ocak olan ailelerde hastalık tedavisiyle uğraşan kişilere de “ocaklı” denir. Ocaklı, hastalık tedavi etme yetisine genel olarak aile içinden, nadir olarak da aile dışından birisinden el alma yoluyla sahip olur. Anadolu’nun hemen her yerinde mevcut olan ocaklarda belli bir hastalık tedavi edilir ve ocak, hastalığın ismi ile anılır. Aynı hastalığı tedavi ettiğine inanılan ocaklıların, uyguladığı yöntemler yöreden yöreye değişir (Kılıç, 2016: 316).

Proje kapsamında yapılan alan araştırmalarında ocak kavramı ve etrafında oluşan uygulamalarla sıklıkla karşılaşmıştır. Özellikle gezilen köylerde en çok rastlanılan ocaklar arasında, yel bağlama, papuç sürme, bulgur püskürtme/tükürme, dermağ ocağı ve tıvga kesme geleneklerinin halen işlevsel olarak devam ettiği tespit edilmiştir.

Büyücü Maştigga Ritüelinde geçen ip dolama (*şuil anda iia-*) motifi, günümüzdeki yel bağlama inanışı ile benzerlik göstermektedir. “Onların vücutlarına mavi ve kırmızı yünden ipi dolar...”. (KBo 39.8 I 31-34, II 5-10.; Reyhan,2003: 169.) Hititlerde bir hastalığa şifa bulmak, ya da kötü olandan arındırmak için vücudun belirli bölgelerine ip bağlanması inanışı, günümüzde belirli ocakların uyguladığı ve yel bağlaması olarak adlandırdığı ağrıyan yere

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

okuyup, üfleyerek yedi kere ip dolanması inancı ile büyük benzerlik göstermektedir (Kaynak kişi: Meldane Aslan, yaş:71, Sarı Süleyman Köyü)

Diğer taraftan, Hititçe metinlerde analoji (benzetme) büyüler kapsamında değerlendirilen bazı metinler, günümüzde gizli tutulmasına rağmen uygulama alanı bulan bir büyüsel-ritüelistik uygulamalar da benzerlik göstermektedir: *“İhtiyar Kadın, kertenkeleyi? alır. Onu kırmızı ve mavi yün içine bağlar. Onu kurban sahibinin üzerine salar ve şöyle söyler: Çevik ayağı, fena dili kaldırsın ve onu sırtından kaldırsın. Onun dilleriyle onu kaldırsın. Fena ağzı, fena dili...”* (KUB 15.39 öy. II + IBoT 2.109 öy. 21-28; Ertem, 1965:126).

Hititlerde özellikle inan hastalığı adı verilen bazı ruhsal problemlerle seyreden bir hastalıkta, hastanın çeşitli uzuvlarının köpek salyası ile şifa bulacağına inanılmaktadır: *“ve onu sağından tutar. Köpek yavrusu nasıl onun dokuz uzvunu yalarsa, insanı ismiyle çağıracağım. Bu uzvun da hastalığını aynı şekilde yalasın. Omuzun hastalığını yalasın. gakkarta’sının hastalığını yalasın.”* (KUB 35.148 ay. III 14-19; Ertem, 1965: 102). Bu bağlamda; proje kapsamında gezdiğimiz köylerin bir kaçında bu tarz uygulamaların olduğu fakat gizli tutulduğu ve özellikle kayıt altına almamamızı istediklerini de ifade edebiliriz.

Halk arasında hala yaygın olarak uygulama alanı bulan ve “koca karı ilacı” olarak nitelendirebileceğimiz bir takım şifa veren reçetelerin belki de ilk örnekleri Hititçe metinlerde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: *“Ve o yemek yiyemiyorsa (o zaman) o bu otları alır: biraz tere tohumu, şeytan tersi ve yeteri kadar çiğdem, ^{1/2}beyaz ot da ilave eder ve yedi gün verir. Ve yine yedi gün boyunca ona bu otları verdiğinde her defasında ^{1/2}beyaz otu ilave eder. Sonra o... onu aşağı sallanır vaziyette bırakır ve (kişi iyileşir). Ama o bununla iyileşmezse o zaman ona şarap? verir, sarımsak, pırasa ve soğan? (kökleri) şullittini otu kökü alır ve içeri bırakır ve onu böylece ^{1/2}beyaz ot alır ve şarapla (verir) ona yedi gün boyunca verir.”* (KUB 44.61 öy. I 2-15.; Murat, 2006: 78.)

Kurşun Dökme:

Kurşun dökme ocağı olarak adlandırılan bu ritüel, hastalıkların ve özellikle nazarın sağaltılmasına yönelik yapılan bir işlemdir. Ocak olarak adlandırılan kişi tarafından yapılan bu uygulama genel olarak *okuma* ve *tütsüleme* yoluyla

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

nazarı geçmeyenler için müracaat edilen bir uygulamadır. Alan araştırması sırasında da kurşun dökme ile ilgili uygulamalara rastlanılmıştır.

Günümüzde hala Anadolu’da birçok yerde uygulanan kurşun dökme inanişına benzeyen ifadeler Hititçe metinlerde karşımıza çıkmaktadır. Kizzuwatna’lı büyücü kadın Maštigga’ya ait ritüellerde kullanılan malzemelerden bazıları kurban sahiplerinin üzerine tutulmakta ve birkaç kez de üzerlerinde çevrilmiştir: “*Ve onu iki kurban sahibinin üzerinde tutar...*” (KBo 39.8 I 46, II 27, II 35, II 44. Reyhan, 2003: 169.) “*Ve onu iki kurban sahibinin üzerinde çevirir...*” (KBo 39.8 I 52, 54, II 11,17,23,38,50, III 10,15,21, IV 9.; Reyhan, 2003: 169 vd.) Burada bahsedilen kurban sahibi muhtemelen bu işlemin yapılması için bir kurban sunmayı taahhüt etmiş kişidir. Günümüzde de bu uygulama belirli bir miktar para ya da adak karşılığı yerine getirilmektedir. Kurşun dökme ile ilgili olduğu kuvvetle muhtemel, Amasya Oluzhöyük kazılarında Pers Dönemine ait, açığa çıkarılan kurşun buluntular oldukça ilgi çekicidir (bkz. Prof. Dr. Şevket Dönmez açıklamaları).

Fotoğraf 16: Amasya Oluz Höyük arkeolojik kazılarında bulunan kurşun parçaları, nazara karşı suya kurşun dökme geleneğinin Anadolu’da yaklaşık 2 bin 500 yıldır uygulandığını ortaya çıkardı.

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 17: Kurşun Dökme Ritüeli 1

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 18: Kurşun Dökme Ritüeli 2

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 19: Kurşun Dökme Ritüeli 3

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 20: Kurşun Dökme Ritüeli 4

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

Koruyucu Nesneler & Nazar ve Nazarlık İnancı:

Gerek folklor gerekse dini bir inanış olarak, dünyanın hemen her yerinde insanlar nazarı tanır ve ona inanır. Zihnin ve ruhun dünyaya açılan penceresi olarak görülen gözün salt kötü etkiye sahip olduğu şeklindeki kadim inanıştan hareketle birçok toplumda kıskançlığın zarar verici etkisinin göz vasıtasıyla gerçekleştiği kabul edilir. Buna göre güzel bir şey görünce oluşan haset duygusu gözden yayılan ışınlar vasıtasıyla atmosferi kötülükle doldurur ve yakında bulunan canlılara veya eşyaya geçer. Bu nedenle özellikle eski kültürlerde her türlü hastalık, talihsizlik ve kötü durum, özellikle ani ölümler bilinçli veya bilinçsizce yapılmış nazarla ilişkilendirilir (Gürkan 2006’dan aktaran Arık: 2017: 232-233).

Alan araştırması sırasında ziyaret edilen köy evlerinde farklı şekil ve motiflerde birçok nazarlık çeşidiyle karşılaşılmıştır.

Fotoğraf 21: Nazarlık Örneği

Hititler dönemi yerleşimlerinin bazılarında tılsım /nazarlık olduğunu düşündüğümüz objelerle karşılaşıyoruz. Özellikle Hitit dönemi yerleşimlerinden *Şapinuwa* Kenti, Çorum İli’nin 53 km güneydoğusunda ve *Hattuša*’nın ise kuş uçuşu 60 km kuzey doğusunda, Ortaköy İlçesi’nde yer almaktadır (Süel, 2008: 10vdd.). *Şapinuwa*’da A binasında, obsidyen, mermer, kireç taşı, kalker, serpantin, bazalt ve granit gibi farklı cinsten malzemelerden

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

yapılmış yaklaşık seksen tane üçgen obje açığa çıkarılmıştır. Boyutlarına bakıldığında, 6cm ila 15cm’ye kadar değişebilen kısa kenar uzunlukları mevcuttur (Sir Gavaz-Süel, 2010: 738 vd.). Benzer şekilde Tokat İli Zile İlçesi’ne bağlı Maşathöyük’de de üçgen objeler gün yüzüne çıkarılmış (Balatcıoğlu, 1996) ama *Şapinuwa*’da ele geçenlerden farklı olarak ortalarında delik tespit edilmiştir. Anadolu’da başka merkezlerde de üçgen objelere rastlanmıştır.

Filolojik metinleri incelediğimizde Hitit hiyeroglifinde üçgenin karşılığı “iyilik, selamet” anlamlarına gelen Sumerce SIG₅ ve Hititçe *aššu*’dur (Alp, 2000:12.). Hitit Dönemi mühürlerinde kralların ya da tanrıların ellerinde üçgen tuttukları da görülmektedir.

Grafik 1: Hitit Hiyeroglifleri şeması, üçgen işaretinin anlamı “iyilik”

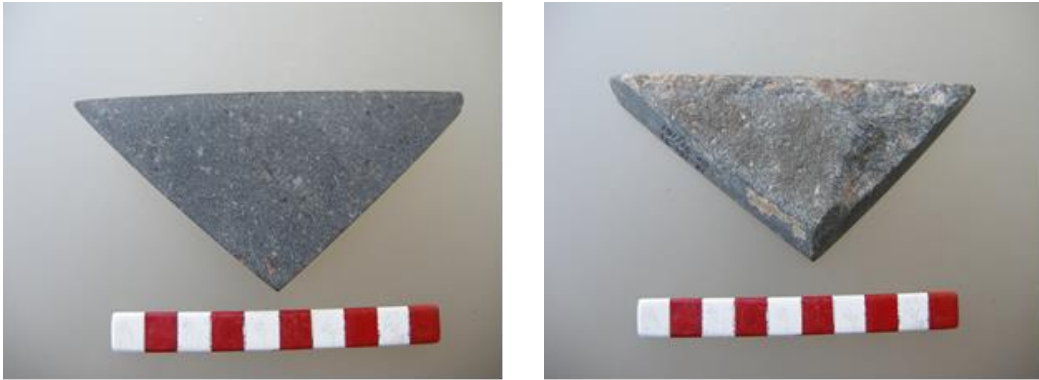
Bir Hititçe metinde şöyle bir ifade bulunmaktadır: “Çağırmanın” Tanrı İŞTAR’ı: *altından ayakta duran bir adam heykeli. Omuzundan kanat çıkmıştır; sağ elinde altından bir balta tutar, sol elinde altından bir iyilik tutar.*”(Bo 2383 öy. I 21-24; Ertem, 1965: 262). Burada tutulan iyilik, soyut bir kavramın somutlaştırılmış hali olan üçgen ile sembolize edilmiştir.

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

Aynı zamanda, Hititçe metinlerde bahsedilen yapı ritüelleri (=günümüzdeki temel atma törenleri) sırasında saray ya da tapınak gibi önemli bir bina inşa ederken yapının temeline bazı tıslımlı malzemeler konulmaktadır ve bu şekilde yapının dayanıklı ve uzun ömürlü olması amaçlanmaktadır:

“Temellerin dibine, altını temele koydular ve altın ölümsüz başkaca saf, dayanıklı ve bizzat Tanrılara da ölümsüz olduğu gibi ve o tanrılara ve insanlara iyi (olsun)! Ve bu tapınak aynı şekilde Tanrı’ya ölümsüz (ve) iyi olsun!” (KBo IV 1 öy. 1 35-40; Savaş, 2006: 49).

Muhtemelen “iyilik, sağlık, selamet” gibi soyut kavramlar, onların somutlaştırılmış nesneleriyle ifade ediliyor ve temelin altına bu somut nesneler konuluyordu. Bu açıdan ele geçen üçgen objeler, “iyilik” kavramının alegorik bir düşünceyle somutlaştırıldığını açıkça göstermektedir.

Fotoğraf 22: Ortaköy/Şapinuwa üçgen obje ön ve arka yüzü, Çorum Müzesi.

Fotoğraf 23: Bir Hitit mühründe elinde iyilik/üçgen tutarken tasvir edilmiş olan Hitit Kralı.

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 22: Boğa başı, üçgen simge. (Hitit Dönemi)

Görüldüğü gibi Hititler döneminde Krallara, tarıların tapınaklarına, Baş Tanrı Fırtına Tanrısı'nın simgesi boğaya iyilik bahşeden, onları kötülüklerden koruyan üçgen objeler, günümüz Anadolu halk inanışlarında benzer bir işlevle kullanılmaya devam etmektedir. Özellikle proje kapsamında gezdiğimiz köylerdeki evlerde bulunan üçgen üzerlikler ve hem hayvanları hem de insanları korumak amacı ile takılan muskalar, bu inanışın Hititlerden günümüze aktarıldığının en somut örnekleridir.

Fotoğraf 23: Üçgen Üzerlik, Alaca yöresi.

Fotoğraf 24: Muska, tüm köylerde rastlanmıştır.

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

2- TÖRENLER

Bahar Karşılama Törenleri Çiğdem Gezme ve Hıdrellez:

Orta Anadolu’da baharın müjdecisi çiğdem çiçeğidir. Karlar erimeye başladığı zaman hemen tepelerde bu çiçek açmaya başlar. Şubat ayının ortalarından itibaren çıkmaya başlayan çiğdemleri toplamak için çocuklar ellerine kazgıç/kazgaç denilen ucu sivri değneklerle tepelere tırmanırlar. Topladıkları çidemleri bir iğde dalına veya karaçalı dalındaki dikenlere asmak suretiyle şehirde mahalleleri, köylerde evleri dolaşarak baharın geldiğini ev sahiplerine müjdelerler. Bu gezme sırasında toplanan armağanlar (yağ, bulgur vb.) bir evde toplanır ve çiğdem aşısı/pilavı hazırlanır. Bu aşının içine çiğdem atılır. Çocuklar birlikte bu yemeği yerler (Çay 1991’den aktaran Artun, 2009: 262).

Baharı karşılama ritüelleri, tüm toplumlar arasında özel bir anlam ifade etmektedir. Zira mitolojik belgelerde doğrudan ölümle ve yeraltı dünyası ile bağdaştırılan kış mevsiminin bitimi, doğanın dirilişi ve toprağın uyanışı yani baharın gelmesiyle hayata dönüş olarak kabul edilmekte ve tüm hikaye ölüm ve yeniden doğuş üzerine kurgulanmaktadır. Mezopotamya’da İnanna ve Dumuzi, İstar ve Tammuz, Anadolu’da Kaybolan Tanrı Mitleri, Yunan Mitolojisinde bereket Tanrıçası Demeter’in kızı Persephone’nin yeraltına kaçırılışı, Mısır’da Osiris, hepsi doğanın ölümü ve dirilişi, dolayısıyla mevsimsel döngüye işaret eden mitlerdir. İşte bu sebeple baharın gelişi, doğanın yenilenmesi, toprağın yeniden canlanması, hayvanların üremesi ve dolayısıyla bolluğun, bereketin geri gelmesi, tüm coğrafyalarda, tüm zamanlarda ve çok farklı toplumlar arasında benzer inanış ve kutlamaları beraberinde getirmiştir.

Hititçe metinler incelendiğinde, Hitit Çağı Anadolu’sunda birçok baharı karşılama kutlamasının gerçekleştirildiğini ve bunların çoğunun günümüzde hala uygulama alanı bulduğunu görmekteyiz.

“Gök gürlendiğinde, onlar harşiyalli kabını açar ve ippiya bayramını onun için kutlarlar. bir adet alelade testi, üç adet bira dolu testi ve ekmek dolu harşiyalli kabı. Şimdi onlar büyük bakır orağı kullandığında (?) asayı aşağıya götürür. İlkbahar

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

bayramı⁵ için bir adet koyun, bir adet bira dolu testi, bir adet yahni çömleği ve kurbanlık kalın ekmeği, onlar şehirden verir.”(KUB 12.2 IV 3-7.; Karauğuz, 2016: 20.)

Küpün açılması bayramı, günümüzde birçok inanışta görülmekte ve özellikle Alaca yöresinde doşatığımız köylerde baharda küpün ağzını açma ya da küp kırma uygulamaları benzer bir nedenle uygulanmaktadır.

Özellikle baharın gelişi ile kutlanan ve 38 gün sürdüğü bilinen AN.TAH.ŞUM^{SAR} bayramı kutlamaları, kralın *Hattuša* ve çevresinde gerçekleştirdiği merasim gezileri ve ziyaret ettiği merkezlerde icra ettiği ritüellerle Hitit bayram kutlamaları içinde önemli yer tutmaktadır. Ayrıca adını soğansı bir bitkiden alan ve çoğu araştırmacı tarafından “çiğdem” olduğu düşünülen bu bitkinin bayramının muhtemelen çiğdemlerin çıkmaya başladığı Mart aylarında kutlanmaya başlandığı düşünülmektedir. Çorum ve civarında hala çiğdemlerin açtığı Mart ayı içinde çiğdem gezme törenleri gerçekleştirilmektedir. Alaca ve Boğazkale İlçelerinde gezdiğimiz tüm köylerde uygulama alanı bulan bu inanışa göre baharın gelişi kutlanmaktadır. Genel itibari ile bu inanış, maniler eşliğinde çiğdemlerin toplanması, köy ahalisinden toplanan aşların kazanlarda pişirilerek “çiğdem aş”ının hazırlanması ve verilen ziyafet eşliğinde iyi dileklerin dilenmesi ve şükür duasının yapılmasından ibarettir.

⁵ Metinde ilkbahar bayramı olarak nitelenen unsur bugün “hidrellez” olarak bilinen baharı karşılama törenidir denilebilir. Belirtmek gerekir ki, “Hidrellez” yaşatmak ve gelecek kuşaklara aktarmak için uluslararası sözleşmelere alınmış bir unsurdur. Detaylı bilgi için bkz. <http://basin.kulturturizm.gov.tr/TR-195972/hidirellez-de-artik-unesco-listesinde.html>

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 25: Çiğdem Çiçeği

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 26: Çiğdemlerin Asıldığı İğde Dalı

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 27: 2018 yılı Merkez İsmail Kakaç İ.Ö. Okulu'nda gerçekleştirilen temsili çiğdem şenliğinde çocukların çiğdem aşını yemeleri

“AN.TAH.ŞUM’un zamanı geçince tanrılara (yine) AN.TAH.ŞUM koyarlar.” (KUB 18.12 öy. I 3-4) buradaki metin yerinde geçen ifade, çiğdem çiçeğinin zamanı geçse dahi muhtemelen toplanıp kurutularak diğer mevsimlerde de tüketildiğini ve tanrılara ikram edildiğini göstermektedir. Benzer bir ifade proje kapsamında gezdiğimiz köylerde çiğdem gezme törenleri sırasında söylenen manilerde karşımıza çıkmaktadır: “Çiğdem topladım yaz idi. Aşı pişirdim kış idi. Daha çok yiyecektik. Bulgurumuz yetmedi.”

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

Hıdırellez ise bahar bayramı niteliğinde kullanılan mevsimlik bayramlarımızdandır. Türk kültürü içinde canlılığını koruyan geleneklerden biri de hıdırellezdir. Hıdırellez geleneği, bir bayram olarak bütün Türk milletinin topluca katıldığı, kutladığı, bir takım törenleri yerine getirdiği bahar bayramıdır. Bu tarih kışın bitişi yazın başlangıcı, yani yılbaşı olarak kabul edilir (Artun, 2009: 251).

Ayrıca proje kapsamında, Alaca İlçesi, Kalecikkaya Köyü “Kırım Türkleri Kalecikkaya Köyü Derneği tarafından her yıl düzenlenen Tepreş (Baharı karşılama) ve Hıdırellez Şenliklerine katılarak, yerinde gözlem ve kaynak kişilerin dinlenmesi sonucu video ve fotoğraf çekimleri ile kayıt altına alınmıştır. Tepreş şenlikleri Kırım Tatarlarının Hıdırellez sonrası uyguladıkları bir baharı karşılama ritüelidir. Türkçe *tepre-/depre-* fiilinden türemiş olan *tepreş* kelimesi, “kıpırdanmak, hareket etmek, titremek” anlamlarına gelmektedir. Hatta halk arasında “ekinler tepreşti” şeklindeki ifade de *tepreş* kelimesinin hangi anlamda kullanıldığına dair önemli bir örnektir (Sağlık Şahin, 2012: 72.; Bektöre, 1990:29). Genel olarak günümüzde Kırım Tatarlarının yoğun olduğu, Eskişehir, Polatlı, Kırıkkale İllerinde halen geleneksel olarak devam eden *tepreş* şenlikleri köylerin yakınında bulunan bir tepelik, ormanlık alan ya da çayırılık alanda gerçekleştirilmektedir. Şenlikler, birkaç gün öncesinde evlerde yapılan bahar temizliği ile başlamaktadır. Tepreşe çıkmadan önce ise mayalı kalakaylar denilen çöreklerin ve birçok başka geleneksel yiyeceğin hazırlığı yapılır. Tepreş günü sabah erkenden *tepreş*in yapılacağı alana gidilir, en güzel kıyafetlerini giyen erkek ve kadınlar alana süslenmiş atlar tarafından çekilen arabalarla giderler. Hatta arabalar alana gidene kadar birbirleriyle yarışır.

Tepreş şenliklerinde müzik ve dans gösterileri, ziyafet, çeşitli yarış ve müsabakalar düzenlenerek baharın gelişi kutlanmaktadır. Özellikle günümüzde hala yapılan at yarışları, koşu yarışları ve yağlı güreş seremonileri Hititçe metinlerde geçen bazı seremoniler ile benzerlik göstermektedir. Özellikle güreş, gezdiğimiz tüm köylerde bahar ve hasat şenliklerinde uygulanan bir etkinliktir ama maalesef yaklaşık on yıldır köylerin göç vermesine de bağlı olarak yapılmamaktadır. Hititçe metinlerde bir baharı karşılama ritüeli sırasında, güreş tutulduğu ifade edilmektedir:

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

“Dağın etrafındaki şehirler, şimdi ekmek (ve) biranın hepsini getirir. Kurbanlık kalın ekmeği bölerler. Ritonları doldururlar. Yerler, içerler. Kadehleri doldururlar. Tanrının huzurunda güreş (tutarlar). Onlar bir mücadeleye girer. Güneş battığında, Tanrıyı şehre, yerine taşırlar. ve tapınakta onu dikerler. Önüne et koyarlar. Kurbanlık kalın ekmeği parçalarlar ve birayı kurban sınırlar.” KUB 25.23 I 15-25; Karauğuz, 2016: 70). Hititlerde bahar aylarında kutlanan AN.TAH.ŞUM bayramında Saray muhafızlarının koşu yarışı yaptıkları kaydedilmiştir:

“AN.TAH.ŞUM bayramında Tahirpa’dan Tippuwa’ya gelir. Saray muhafızları (yarış için) koşarlar ve (Kral) sonra Hattuša’ya gelir.” KUB 10.18 ay.IV 13-16. (Sir Gavaz, 2012: 46.) Hasat zamanı kutlanan KI.LAM bayramı zamanında da bir yarışmadan bahsedilmektedir: “Onların arkasında 10 koşucu gelirler ve kim üstün gelir, kim ikinci dereceyi alırsa ona (ödül olarak) iki asker elbisesini verirler. Ve onu içeriye alırlar” (IBoT 1.13 öy. 14-18).

Koç Katımı:

Koç katımı tarihi, bölgeden bölgeye değişmekle birlikte araştırma bilgilerine göre koç katımı tarihi 1 Ekim ile 20 Kasım arası olarak kabul edilmektedir. Katım tarihinden bir buçuk, iki ay önce koçlar sağmal sürüsünden ayrılır. Koç katımının ilk gününde çobanlar süslenmiş olurlar ve kınalanmış koçları dışı koyunlara salarlar ve bazı yerlerde düğünlerde olduğu gibi hocalar dualar okurlar (Boratav, 1997: 212).

Proje kapsamında alan araştırmasına çıkılan Sarısüleyman Köyü’nde *Koç Katımı* ile ilgili detaylı bilgilere ulaşılmıştır. Yörede baba oğul çobanlık yapan Mehti Çetin’den koç katımı ile ilgili değerli bilgiler edinilmiştir. Genellikle 10. ayda yapılan koç katımı şenliklerine insanlar koyunlarını getirir. Boyanan ve süslenen koçlar koyunların arasına salınır. O sırada köylüler kurbanlar keser ve aşlar hazırlanır. Kadın kılığına giren erkekler gösteriler yapar ve gelen ahaliyi eğlendirir.

Genellikle güz döneminde yapılan “Koç Katımı törenleri” ile ilgili aldığımız bilgiler ise oldukça çarpıcıydı. Çünkü Hititçe metinler içeriği tamamen koç katımı ile ilgili olmasa da, bize bu konuda bir takım veriler sağladı. *Ašhela* ritüelini konu alan bir metin yerinde “*dişi koyuna henüz koç gitmemiştir*” ifadesi ilginçtir. Aynı ritüeli konu alan metnin bir kısmı da şöyledir: “*Gün akşam olunca, her kim olursa olsun, bütün komutanların hepsi (bir) koç hazırlar. Koç(lar)ın*

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

beyaz ya da siyah olmaları önemli değildir. Beyaz, kırmızı, sarı/yeşil yün ipliğini iç içe bükürüm. Ve onları örgü yapıp, bir boncuk kolyeyi ve kurşunlu bir demir halkayı birleştiririm. Ve onu koçların boyunlarına ve boynuzlarına bağlarım. Ve geceleyin onları çadırların önüne bağlarlar.” (KUB 9.32+ Bo 4445 öy. 1-31.; Dinçol, 1985:11vd).

Fotoğraf 28: Koç katımıyla ilgili bilgiler veren kaynak kişi: Mehti Çetin (56 yaşında)

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 29: Koç Katımı

Fotoğraf 30: Koç Katımı 2

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

Hasat Şenliği:

Hititçe metinlerden hasat zamanı kutlandığı bilinen KILAM bayramı hakkında ayrıntılı bilgi ediniyoruz. Hitit Devleti’nin başkenti Hattuša’da kutlanan bu bayram Kralın giyinmesi ve yıkanma mekanından (arınma ritüeli) halentuwa evine yönelişi ile başlar. Kralın *katapuzna* (balkon, yükselti) adı verilen yüksekçe bir yere çıkışı ile geçit töreni başlar. Hayvan maskeli insanlar (kurt adamlar, leopar adamlar vs.) geçit töreninde aktif rol oynar. Çeşitli şehirlerden ve kentin içinden katılan görevlilerin getirdikleri kurbanlık hayvan ve diğer kurban malzemeleri muhtemelen çığırtkanlar tarafından ilan edilir ve kral onları selamlar (Ardzinba, 2010: 40 vd.) Bu bayram sırasında yapılan gösteriler Anadolu’da halen varlığını sürdüren köy seyirlik oyunları ile de benzerlik göstermektedir.

Büyük Hırka Köyü sakinleri tarafından hasat zamanı yapılan şenliklerde kadın kılığına giren erkeklerin gösterileri ve köy sakinleri tarafından getirilen kurbanlık hayvanların kurban edilişi ile hep birlikte yenmesi Hitit dönemi hasat bayramlarını anımsatmaktadır (Kaynak kişi: Esmâ Sarı, 80 yaş).

Fotoğraf 31: Alacahöyük orthostaları, kurbanlık hayvanlar taşınıyor. Muhtemelen kralın da izlediği bir geçit töreninin iştirakçıları.

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

3- HALK BİLGİSİ, SANATLARI VE GÜNLÜK YAŞAM

Arınma Ritüelleri Ve Anadolu Köylerinde Yunak:

Hititlerde kral ve kraliçenin kutsal mekâna girmeden önce ellerini yıkamaları ya da *tarnu-* yapısında yıkanma eylemini gerçekleştirmesi, metinlerde *papratar-* “kirli” sayılan kişinin temizlenmesi için çeşitli büyü ayinlerinin gerçekleştirilmesi, kurban ve libasyon ayinleri ve erginleme törenleri, aslında arındırma ayinlerinin başlı başına tek bir ritüele bağımlı kalmadığını çeşitli bayram ve ritüeller sırasında uygulandığını göstermektedir.

KBo XI 43 I 29-31’de Kral’ın Arinna Kenti’ne girmeden önce arınma ritüeli gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır: “Kral Arinna Kenti’ne yaklaştığında, gazziduri-’ye varır. Kral gazzidurri’nin içine girer ve ellerini yıkar.”

Erkut Arinna=Alacahöyük eşitliğinden yola çıkarak eskiden Alacahöyük girişinde bulunan ve eski kazı raporlarında da doğrulanan yunak ya da yıkanma yerinin Hititçe metinlerde geçen *gazidduri* olabilirliğine işaret etmiştir.

Fotoğraf 32: Alacahöyük girişinde, eskiden yunağın bulunduğu yere yapılan, Arinna çeşmesi.

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 33: Büyük Hırka Köyünde bulunan yunak= Hititçe metinlerde geçen *Gišgazidduri*.

Proje kapsamında gezilen köylerde rastladığımız ve Hatti-Hitit kültürü ile bağlantılı olduğunu tespit ettiğimiz bazı nesneler:

Fotoğraf 34: Ahşap depo, Alaca yöresi.

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 35: Dibek taşı, Alacahöyük

Fotoğraf 36: Alacahöyük, yufka /ince ekmek. (Hititçe metinlerde karşılığı NINDA SIG)

Hititçe metinlerde karşılaşılan ve bugün hala yaşatılan Yufka ekmek konusu çalışmaya konu olan diğer unsurlardan farklı olarak bugün çok uluslu ortak dosya halinde UNESCO nezdinde korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için koruma altına alınmış bir kültürel değerdir.

Lavaş, Katırma, Jupka ve Yufka, oklava ya da elle açılan yuvarlak veya oval biçimli ince ekmek türlerinden olup Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye’de yaşayan halklarca sadece yemek amaçlı bir tüketim

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

maddeesi değil, aynı zamanda bu coğrafyada geçmişten günümüze aktarılan ortak bir yapma ve paylaşma kültürünü simgeler.

İsimleri sıralanan ince ekmeklerin her biri buğday veya çavdar unundan mayalı veya mayasız olarak yapılır. Türkiye’de, lavaş mayalı, yufka ise mayasız buğday unundan elde edilir. Lavaş, "tandır" denilen geleneksel yöntemlerle yapılan toprak veya taş fırınlarda pişirilirken yufka ise daha uzun süre dayanması amacıyla mayasız hamurdan yapılarak ateş üstüne konan "sac" üzerinde pişirilir. Kazakistan ve Kırgızistan’da yaşayan topluluklar, açılan ince ekmeği büyük kazanlarda köz ateşinde ısıtarak pişirmektedirler. Lezzet açısından hamurun is çıkarmayan odun ateşinde veya köz üzerinde pişirilmesi tercih edilir.

İnce ekmeğin hazırlanışı toplu işgücü ve paylaşım dayalı geleneksel uygulamalar içerir. Kırsal alanlarda toplumsal dayanışmanın bir göstergesi olarak her aile için özellikle kışa hazırlık olarak komşuların yardımıyla (imece yöntemiyle) pişirilir.

Geleneksel olarak ince ekmek, evlerde aile bireyleri; lokantalarda, fırınlarda ise mesleği usta çırak ilişkisi içerisinde öğrenmiş ekmek ustaları tarafından pişirilmektedir. Bu ekmekler, gündelik kullanımlarının yanı sıra, bayram, mevlit, düğün, ölüm gibi özel gün ve törenler için de yapılmaktadır. Bu özel günlerde ince ekmek yapımı için yardıma gidecek olan kişi toplumsal dayanışmanın bir örneği olarak yanında ununu ve diğer gerekli gereçlerini de götürür.

İnce ekmek geleneği, özel etkinliklerde kullanılması ve mevsimler arasındaki geçişle ilişki kurması gibi yönleriyle sürdürüldüğü toplumlarda çeşitli sosyal ve kültürel anlamlar içermektedir. Dosya paydaşı beş ülkede, ekmek ve yapıldığı ocak/fırın/tandırlar kutsal kabul edilir. Bu yerler temiz tutulur, korunur, gözetilir. Türkiye’de öne çıkan bir uygulama olarak ekmek yere atılmaz, yere düşen ekmek parçası 3 defa öpülerek saygıyla baş hizasının üstünde bir yere kaldırılır. Ramazan ayında, kış hazırlığı için, hasat öncesi, düğün, cenaze ve bayram gibi özel gün ve davetlerde toplu olarak lavaş-yufka yapılır ve yenilir. Kazakistan’da cenaze törenlerinde ince ekmek yapmanın, hayatını kaybeden kişiyi, Allah’ın kararını beklediği sırada yakıcı güneşten koruduğuna inanılmaktadır. Türkiye’de düğün davetleri, "ekmek atımı" denilen ince ekmeğin her eve dağıtılması ile başlar. Azerbaycan ve İran’daki düğünlerde ise gelinin omuzlarına koyulmasının evin bereketini arttırdığına inanılmaktadır. Aynı sokakta yaşayan ev hanımlarının imece

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

usulü ile ekmek yapmak için toplanmaları, bu toplantılarda günlük sıkıntıların paylaşılması, bunlara çareler üretilmesi ve pişen ekmeğin yoldan geçenlerle de paylaşılması geleneğin sosyal yönünü vurgular.

Unsur, Azerbaycan’da özellikle Bakü, Nahcivan, Şeki, Kebele, Karabağ, Gence ve Lenkeran illerinde en çok Lavaş ve Yukha ismiyle; İran’da daha çok “Lavash” ismiyle tüm yörelerde; Kazakistan’da Katırma ismiyle tüm bölgelerde; Kırgızistan’da “Jupka” ismiyle Oş, Celal-Abad, Batken ve Çuy illerinde yaygındır. Türkiye’nin ise kırsal kesimleri başta olmak üzere tüm bölgelerinde daha çok Lavaş ve Yufka isimleriyle bilinmektedir.

“İnce Ekmek Yapma ve Paylaşma Kültürü: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka”, 28 Kasım-2 Aralık 2016 tarihleri arasında Etiyopya/Addis Ababa’da düzenlenen Somut Olmayan Kültürel Miras Hükümetlerarası Komite 11. Olağan Toplantısı’nda UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi’ne Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye adına çokuluslu olarak kaydedilmiştir.⁶

Fotoğraf 37: Ocak, Hititçe: *hašša-*, GUNNI

⁶ <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR-202366/ince-ekmek-yapma-ve-paylasma-kulturu-lavas-katirma-jupk-.html>

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 38: Hitit İmparatorluk Dönemine ait bir ocak.

Fotoğraf 39: Alaca yöresi ocak.

Fotoğraf 40: Loğ Taşı, Alaca yöresi

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 41: Hititçe metinlerde düz damların bu şekilde düzleştirildiği anlatılmaktadır.

Fotoğraf 42: Düven, Alaca yöresi.
(Hububatın tanelerini ayırmaya ve sapı saman haline getirmeye yarar)

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 43: Kutnu kumaşı, Alaca yöresi.

(Özellikle Kültepe metinlerinde karşımıza çıkan *kutanum* kumaşı ile aynı kumaş olduğu düşünülmektedir.)

Fotoğraf 44: El seteni (Öğütme taşı) , Alaca yöresi Atla çevrilen büyük seten. (Öğütme taşı)

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 45: Saban, Alaca Yöresi.

Fotoğraf 46: Yayık, Alaca Yöresi.

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

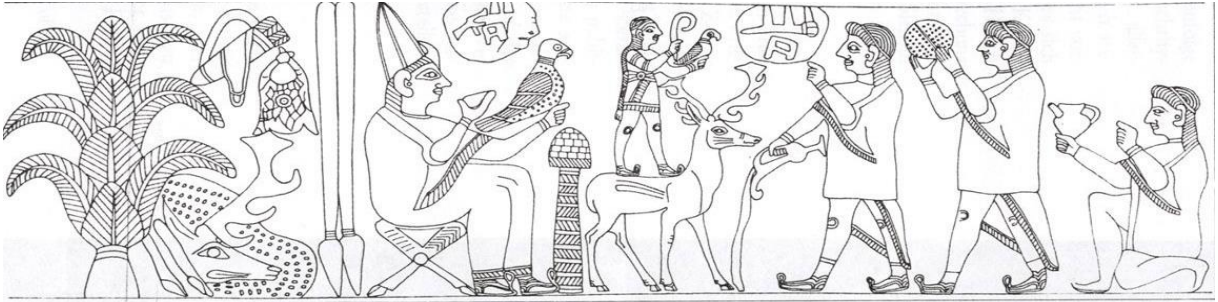
Fotoğraf 47: Tulum/tuluk

Tulum/Tuluk

Fotoğraf 48: Hititçe metinlerde geçen ^{KUŠ}kurša “tulum” burada *Eia* “hayat ağacı”na asılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Gümüş Geyik Ritonun ağız kenarında yer alan kısımdan ayrıntı (Norbert Schimmel Koleksiyonu, New York).

Fotoğraf 49: Gümüş Geyik Ritonun ağız kenarında yer alan 4.5 cm enindeki friz çizimi. (Norbert Schimmel Koleksiyonu, New York). «*eia* (hayat) ağacında koyun derisinden yapılmış bir ^{KUŠ}kurša asılıdır. ^{KUŠ}kursa (içinde) besili koyun (sembolü) bulunur. Onda üzüm (şarap) ve hububat bulunur. Onda sığır ve koyun bulunur. Onda uzun yıllar ve çocuk nesilleri bulunur» (KUB 17.10 ay. 4 27-31).

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

Kaynak Kişileri ya da Anadolu Halkının Misafirperverliği

Projede de belirtildiği gibi; Kültürel miras anıtlar ve objelerin koleksiyonu ile sınırlı değildir. Kültürel miras aynı zamanda, atalarımızdan miras aldığımız ve nesilden nesile aktarılan sözlü gelenekler, gösteri sanatları, ritüeller, şölenler, toplumsal uygulamalar, doğa ve evrenle ilgili uygulamalar veya el sanatları üretmek için kullanılan beceriler gibi gelenekleri veya yaşayan ifadeleri de kapsar. Bu da somut olmayan mirastır; çevremize yanıt olarak uygulamalar ve gelenekler geliştirirken şekillenen ve devamlı olarak yeniden üretilen, mirasın yaşayan bir formu, somut olmayan kültürel miras, kültürümüzle ilişkili olarak bir aidiyet ve kimlik hissi sağlar. Bu bağlamda yapılan çalışmalar, somut olmayan kültürel mirasın tespiti ve kaynak kişiler yardımı ile sürekliliğinin saptanması yönündedir. Bu çerçevede; Alaca İlçesi’nde esnaflık yapan, Eskiyaar Köyü’nden Şenol Şahin, bize el verme ve ocak geleneği ile ilgili bilgiler verdi ve kaynak kişimiz oldu. Aynı zamanda annesi ocak olan, Yusuf Nesimi Hasırcı’da, (Tıvga, Tıbka) inancı hakkında bilgi verdi.

Fotoğraf 22: Alaca İlçesi, Kaynak kişi: Şenol Şahin.

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 23: Alaca’da Şenol Şahin ve Yusuf Nesimi Hasırcı adlı kaynak kişiler ile.

**“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR”
(SONUÇ RAPORU)**

Fotoğraf 24: Kutnu Kumaşı Üzerine Derleme Yapılan Kaynak Kişi: Meldane Aslan, 71 yaşında.

Anadolu Halkının misafirperverliği:

*“Arinna şehri merhemli rahibi, Zippalanda şehri merhemli rahibi ve **misafirler** de krala reverans yaparlar” (KUB 10.1 öy.1 13-16; Süel, 1984: 125.), muhtemel bir seremoni sırasında gelen misafirlerin de krala saygı jesti yaparak eğildiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan başka bir metin yerinde geçen ifade, Anadolu halkının misafirperver ve bol ikramlı ağırlamalarının geçmişten getirdikleri kültürel bir bağa işaret ettiğini göstermektedir: “2 hisse et misafirlere, 1 hisse et Hatti adamlarına (Hattili insanlar, Halktan temsilciler), koyarlar.” (KBo 10.31 ay.*

“ÇORUM İÇİN BİR PROJEM VAR” (SONUÇ RAPORU)

IV 24-28.; Süel, 1984: 126). Bu metin yeri ile merasimler sırasında verilen ziyafetlerde, misafire yerli halkın iki katı daha fazla yiyecek ikram edildiği dolayısıyla misafire verilen önem açıkça görülmektedir.

Sonuç:

Ortaya çıktığı ilk fikirden, alan araştırmalarına uzanan geniş yelpazeli bir çalışmanın ürünü olan bu projenin sonuç raporunda, elde edilen verilerin bir kısmı maddeler halinde ortaya konmuştur. Çorum İli Alaca ilçesi çevresinde yürütülen çalışmada “etnoarkeolojik” veri Hititçe metinlerden yola çıkarak planlanmış ve sahada derlenen malzeme ile karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Böylelikle araştırmanın yapıldığı bölgenin kültürünün bin yılları aşan bir zaman diliminde kuşaktan kuşağa aktarılarak çeşitlendiği ve günümüze kadar ulaştığı görülmüştür. Sosyal bilimlerin farklı dallarında uzman araştırmacıların katıldığı bu proje ile daha sonra yapılacak çalışmalara bir adım atıldığı söylenebilir. Projenin tüm ayrıntıları ve açıklamaları görsel ve yazılı materyal ile birlikte son aşamada bir broşür/katalog haline getirilecek ve belediyemizin desteği ile yayınlanacaktır. Son söz olarak bu çalışmanın kültürel süreklilik açısından Çorum ilinin çok zengin bir kültürel alt yapısının olduğu ve bu kültürel alt yapının günümüz yaşam biçimlerine katkılar da sağlayarak halen yaşadığı dolayısıyla daha sonraki dönemlerde bu konuda ki çalışmaların bölgenin tamamını kapsayacak çalışmalar yapılması kanaatini oluşturmuştur.